

Milan Zigo, rok 1989 a filozofická tvorba medzi stálym a neistým

ONDREJ MARCHEVSKÝ, Inštitút filozofie a etiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Slovenská republika

MARCHEVSKÝ, O.: Milan Zigo, the Year 1989 and the Philosophical Work between the Constant and the Uncertain
FILOZOFIA, 81, 2026, No 3, pp. 374 – 389

This article aims to highlight the distinctive place of Milan Zigo's work within the Slovak philosophical landscape. More precisely his legacy presented in the journal *Filozofia* before and after events of the year 1989. These journal contributions are the textual basis for the reflection of the motif of the constant and, at the same time, what could be perceived as uncertain in his legacy. The constant and the uncertain are grasped on several levels of meaning. As dangerous in the sense of the need to face ideological circumstances, but also in the sense of the awareness that there are members of the philosophical community who try to avoid this vulgarization. Stability is understood as that which M. Zigo, as a philosopher, did not give up on. The work details the oscillation between these positions in Zigo's critical reflection on the philosophical legacy of I. Hrušovský.

Keywords: Milan Zigo – 1989 – *Filozofia* – constant – uncertain – Igor Hrušovský

*„Namiesto dielne ducha, po ktorej tak túžil,
ocitá sa uprostred myšlienkových prefabrikátov,
ktoré jednoducho musí akceptovať.“*

Milan Zigo¹

Úvod

Túžba rozvíjať svoje filozofické vízie, prítomnosť dobou určených rámcov, potreba či priam povinnosť podriaďiť sa im, to sú motívy bezprostredne odhalené

¹ Zigo (1987, 438).

úvodnou citovanou myšlienkou Milana Ziga. Bola formulovaná v jeho návratoch k tvorbe Igora Hrušovského, v 50. rokoch uplynulého storočia. Túto dekádu vnímal Zigo ako plnú vulgarizujúcich simplifikácií, postavených na dogmatizme, kedy dochádza k „poklesu odbornej úrovne filozofie“ (Zigo 1987, 438).

Sme presvedčení, že motívy, ktoré je možné osvojiť si z uvedeného hodnotenia M. Ziga nie sú vyčerpané príslušnou dekádou a majú svoje trvalé konzekvencie. Zároveň reprezentujú to, čo vytváralo pnutia a tenzie vo filozofickej komunite aj v prípade jednotlivcov – filozofov a filozofiek. Snahy a túžby, realizované v prípustných rámcoch, utvárali priestor formovania, v ktorom nebolo vždy ľahké zorientovať sa. Vznikali okolnosti, ktoré mohli byť perspektívne pre jedného z aktérov, no iných mohli poškodzovať. Boli súčasťou umenia žiť mnohých. Milan Zigo, na ktorého tvorbu upriamujeme pozornosť, nebol výnimkou.

Ako ale prispieť ku skúmaniu bohatého odkazu Ziga a ne byť iba x-tým zopakovaním už realizovaných hodnotení, a pritom zohľadniť textový priestor, ktorý je nám ponúkaný? Pochopiteľne, musíme rezignovať na akékoľvek snahy o komplexnosť a úplnosť. Tie by neboli ničím iným než amatérskou pochabosťou. V čom možno prispieť k hodnoteniam tvorby M. Ziga, ktoré priniesli E. Lalíková (2025), F. Mihina (2023) či J. Piaček (2014)? Ako prispieť k detailným reflexiám Zigovho trnavského pôsobenia² alebo k jeho tvorivému „paktovaniu“ s literatúrou³?

Problém repetitívnosti preklenieme sústredením sa na Zigovu pozostalosť v časopise *Filozofia*⁴. Chceli by sme tým doplniť obraz jeho časopiseckej tvorby, ktorý tak dôsledne a citlivo, v časopisoch voľnejšieho žánru⁵ 60. rokov 20. storočia, zachytila Z. Plašienková (2015). Je potrebné zdôrazniť, že Milan Zigo sa na stránkach *Filozofie* medzi rokmi 1959 a 2010 prezentoval viac ako siedmimi desiatkami príspevkov (rôznych žánrov). Preto si naše interpretačné intervencie vyžadujú ešte bližšie vymedzenie.

Pri ohliadnutí sa za štyrmi dekádami práce filozofickej spoločnosti⁶ Milan Zigo apeluje: „[N]aučme sa čítať texty, ktoré chceme spravodlivo posudzovať, *historicky*. Neposudzujme ich namyslene z ‚výšky‘ dnešnej úrovne...“ (Zigo 2006, 807). Uvedomujeme si, že z našich dobových určení sa úplne vymaníť

² Tomašovičová (2014).

³ Farkašová (2001).

⁴ Názov sa menil, pre prehľadnosť používame ten súčasný.

⁵ Napríklad *Slovenské pohľady*, *Literárny týždenník*, *Kultúrny život*.

⁶ SFS a SFZ.

nedokážeme, dokážeme si ich ale uvedomiť a rezignovať na spomínaný pohľad z opovážlivej „výšky“.

Časovým horizontom, osovou dobou na ktorú sa sústredíme, sú udalosti pred a po roku 1989. Nakoniec, k tomuto obdobiu sa prehodnocujúco Zigo neraz vracal.⁷ Avšak rok 1989 nebol jediným zlomom doby, v ktorej žil, ktorú žil, v ktorej tvoril a ktorú tvoril. To predstavuje samostatnú množinu dejinnofilozofických otázok, avšak ich detailnejšie rozpracovanie ponechávame nateraz v podobe jednej z ďalších výziev na spracovanie.

V nadväznosti na osovú dobu, bude naším parciálnym zámerom priblíženie turbulencií a otrasov, chápania neistého a stáleho v tejto dobe. Tento zámer ústi do filozoficky najzásadnejšieho: kritického posúdenia odkazu Igora Hrušovského Milanom Zigom (v časopise *Filozofia*). Hoci nešlo o nosnú tému Zigovho záujmu, nebola ani okrajovou. Predstavuje konzistentný a jasne lokalizovateľný problém. Má systematický, epistemologický a metodologický rozmer, a napokon aj dejinnofilozofický. Postihuje signifikantné motívy v tvorbe oboch filozofov, ktorí boli vo vzťahu autority, učiteľa a mladého kolegu, žiaka.

Zigov záujem o Hrušovského sa prejavuje nedlho pred rokom 1989, po revolúcii sa stáva výrazným, a zachoval sa až do posledných príspevkov vo *Filozofii*. Predstavíme si podobu jeho kritiky, jeho vnímanie práce filozofa, historika filozofie, no tiež momenty ostýchavosti i neprekročiteľných horizontov jeho kritického posúdenia Hrušovského. V tomto kontexte sa pokúsime priblížiť formovanie Zigovho filozoficky stáleho a neistého pred a po roku 1989.

1. Medzi neistým a stálym

Ako v intenciách našich úvah rozumieť *stálemu* a *neistému*, medzi ktorými oscillovalo umenie žiť? Nie ako opozitám, ale skôr ako významovo úzko prepojeným výrazom, ktoré zastupujú prežívanie s osobným, ľudským a inštitucionálnym rozmerom. Hoci úzko prepojené, diametrálne sa líšia v možnostiach skúmania.

V osobnom, ľudskom ponímaní je pohyb medzi neistým a stálym určený potrebami tvorivej realizácie individua. Chápeme to ako túžbu a snahu venovať sa štúdiu filozofie. Je to snaha podieľať sa na formovaní filozofických pracovísk, podieľať sa na formovaní študentov, kolegov, a tak vo vzájomných interakciách prispievať k formovaniu seba samého.

⁷ Okrem textu z roku 2006 tu možno poukázať na opakovane publikované pohľady na život bratislavskej katedry filozofie. Post mortem publikovaný text z roku 2025 je reprintom jeho príspevku z roku 2013 (ten vychádzal zo samostatných textov z rokov 2009 a 2005).

Je tu možné vnímať aj inú podobu osobných, človeku vlastných motivácií: nevyhnutnosť zabezpečiť svoj každodenný život, život rodiny. Patrí tu tiež túžba stať sa autoritou, lídrom intelektuálneho diania svojej doby alebo aspoň katedry, oddelenia, ale aj snaha stať sa autoritou vo formálnej, priam autoritárskej podobe: zastávať funkciu, mať nad ľuďmi moc.

To všetko bolo určené odbornými, osobnostnými, morálnymi a rozhodne aj politickými kritériami, ktoré mali nielen svoju nepísanú podobu, ale aj rôzne formy „previerok“. Vytvárali sústavu okolností, ktoré mohli zaručiť úspech, no tiež generovali zlyhania. Predovšetkým vtedy, keď narážali na potreby, túžby, ale aj veľké egá svojho okolia.

Tento rozmer je náročné skúmať dôsledne a citlivo, tobôž hodnotiť, obzvlášť v 20. storočí. Kroky filozofických osobností sú v tomto ohľade prítomné v postrehoch žijúcich pamätníkov. Objavujú sa ako úsmevné perličky, ale rovnako často aj ako zraňujúce príhody. Bolesť pretrváva, detailnejší opis okolností je ale často prechádzaný mlčaním. Nemožno toto právo nikomu upierať, ani zazlievať nechotu zdieľať skúsenosti. Je možné zdvorilo sa pýtať, avšak s vedomím, že mlčanie nebude nikdy prelomené.

Inštitucionálny rámec pohybu medzi stálym a neistým je naopak prístupnejší a bohatší na zdroje. Neisté v tomto význame nespájame len s obavami z perzekúcií a sankcií. Neisté možno chápať ako ideologicky nekonzistentné. Ako to, čo podliehalo transformáciám a generovalo modalitu. Marxizmus-leninizmus nebol ideologickým, ideovým a ani hodnotovým monolitom. Hoci si viacerí mysleli, že už má svoju *bodku na konci*, spor o jeho fundamenty sa v zásade nikdy neskončil. Stále možno vnímať, že fundament marxistického a dialektického bol vždy opodstatnený. Tvoril herný priestor s rôzne intenzívnym *lipnutím na pravidlách*.

Úzke prepojenie medzi neistým a stálym možno nachádzať v prítomnosti zmeny a tvorby modalít ešte iného razenia. Zmena sprevádzala potrebu formulovania istôt, poriadku sveta v geopolitickom, politickom, straníckom, hospodárskom a spoločenskom zmysle. Neraz bola zmena spojená s potrebou istoty ako fixácie stavu, ktorý bol (aspoň dočasne) žiadúci. Vytvárala sa tým živá väzba medzi politickým, mocenským a ideologickým na jednej strane, a odborným, vedeckým a filozofickým na strane druhej. Prepojenosť medzi totalitným v politike a totalitou v myslení, ale aj nechota zdieľať takéto pozície, si vyžadovali stálu bdelosť až ostrážitosť. Bolo potrebné byť v kurze aktuálneho diania, mať prehľad, čo sa môže a čo je predmetom dozerania a trestania. A to nielen do roku 1989.

Ako možno vnímať neisté a stále v tvorbe Milana Ziga? Sme presvedčení, že bol konfrontovaný so všetkými aspektmi, na ktoré sme poukázali, a ktoré tvorili ono neisté. Všetkým bezprostredne čelil. V jeho prípade možno badať, že nástrahy svojej doby, v priestore filozofických bádání, prekonával hlavne dôslednou selekciou skúmaných problémov a mysliteľov.

Vyberá si tých, ktorí nielen neboli „závadní“, ale boli hodní zreteľa dobového diskurzu. V duchu dialektiky,⁸ Zigo demonštruje svoj nedogmatický prístup k marxizmu, čo mu umožňuje efektívne eliminovať *parovoz*.⁹ Nechceme vytvárať dojem, že jeho texty tieto momenty neobsahovali,¹⁰ no boli v zásade jasne odlíšiteľné od jeho vlastných filozofických postojov.

Medzi mysliteľov, ktorých si Zigo vyberá, patrí okrem F. Gonsetha a G. Bachelarda, aj J. Piaget, G. Canguilhem, P. Chauchard, čoby predstavitelia neoracionalizmu a otvorenej filozofie. Reagoval aj na tvorbu bulharského filozofa A. Polikarova.

Optikou epistemológie a metodológie vedy nahliada aj na dejiny filozofie. Tu Ziga zaujímajú myšlienky G. W. Leibniza, B. Pascala či D. Diderota. Tí, spoločne s La Mettrieho dielami, tvorili pole jeho filozofického záujmu. Je zároveň potrebné zdôrazniť, že o tieto piliere sa opiera Zigova filozofická tvorba až do konca jeho tvorivých aktivít. Stávajú sa filozoficky *stálym* v odkaze Milana Ziga. Sú bádateľskou túžbou, ktorú sa snaží dôsledne a poctivo naplňať. Práve v týchto atribútoch nachádzame ďalší aspekt filozoficky *stáleho* v odkaze M. Ziga. S jeho interpretačnými výkonmi je možné pracovať aj dnes,¹¹ je možné

⁸ Aj s ohľadom na princípy (revidovateľnosť, technicita, dualita, integrita, ochrana získaného poznania), ktoré formuloval F. Gonseth ako koncepčné piliere pre časopis *Dialectica*. Zigo k nim inklinuje v článku „*Dialectica*“ a *filozofia vedeckého poznania* (1967).

⁹ Parná lokomotíva (v preklade z ruštiny). Zigom vytvorené metaforické označenie pre textové časti, ktoré deklarovali dobovo poplatnú ideologickú príslušnosť. Ich účelom bolo „potaiahnuť“ text do tlače. Boli vlastné dobovej ideologickej indoktrinácii, o čom pojednáva napríklad práca R. Dupkalu (2024).

¹⁰ Zigo v recenzii *Franz Mehring ako historik filozofie* považuje recenzovanú prácu *K dejinám filozofie* za ukážku „správneho postoja proletariátu a jeho strany k myšlienkovému dedičstvu minulosti!“ (Zigo 1960, 102). V systematicky spracovanom hodnotení *Panorámy súčasnej francúzskej filozofie* Luciena Sěva sa môžeme dočítať: „Strana je učiteľkou marxizmu“ (Zigo 1961, 61). Na inom mieste (Zigo 1962), pri pojednaní o vzťahu hmoty a energie, a pnutí medzi materialistami a idealistami, sa odvoláva na Newtona, Einsteina či Heisenberga, no rozhodujúcim je *Materializmus a empiriokriticizmus* Lenina.

¹¹ Tak, ako so Zigovým odkazom pracuje napríklad Anton Vydra (2012), v uvažovaní o otázke diskontinuity vo vedách ako možnom východisku pre polemické nadväzovanie pri formovaní

kriticky ich posudzovať, atakovať ich, polemizovať s nimi, aj *filozoficky* spochybňovať dosiahnuté konklúzie.

Okrem mysliteľov, ktorí Ziga zaujímali a okrem klasikov marxizmu-leninizmu či sovietskych intelektuálnych lídrov, ku ktorým sa bolo potrebné (aspoň formálne, v podobe *parovožu*) vzťahovať, je možné atribút stálosti prisúdiť aj lokálnym filozofickým autoritám. Vo filozofickom priestore Milana Ziga bol nepochybne takouto autoritou Igor Hrušovský.

2. Zigov kritický prístup k odkazu Hrušovského pred a po roku 1989

Pri príležitosti nedožitej osemdesiatky I. Hrušovského sa objavuje prvé pojednanie, ktoré vyjadruje záujem vstupovať do priestoru jeho filozofického dedičstva. Zámer je ambiciózny: „prispiem k vypracovaniu komplexného pohľadu na túto osobnosť“ (Zigo 1987, 445 – 446). Obsahuje zamlčaný predpoklad, že tento zámer nie je možné naplniť jednou prácou. Tým ostáva Zigo verný svojej *stálosti* vo filozofickej poctivosti.

Zigova snaha o dôslednosť nachádza prejav v sústredení pozornosti na to, čo bolo filozofickou doménou Hrušovského: filozofiu (vedeckého) poznania. V ranej fáze jej formovania poukazuje Zigo na to, že Hrušovský sa nezaujíma o fyzikálne a chemické aspekty živej hmoty. Východiská hľadá v akejsi totalite „biotickej roviny, inšpiruje ho najmä Drieschovo učenie o entelechii, a všímajúc si – kriticky – aj holistické a emergentistické koncepcie, a pokiaľ ide o psychické procesy, čerpá podnety najmä z geštaltizmu“ (Zigo 1987, 436). Zigovej pozornosti tu neuniká ani obdobie Hrušovského tvorivej prítomnosti v prostredí Vedeckej syntézy, ktorej činnosť obohacuje najmä úsilím „vypracovať novú, modernú metodológiu vied s využitím podnetov novopozitivistickej a štrukturalistickej teórie a metodológie vied, ako aj prvkov dialektiky, čerpaných z marxistickej filozofie“ (Zigo 1987, 437). Vzťah s myslením marxistickej proveniencie je tu zásadný. Hoci si Zigo uvedomuje výhrady voči Hrušovského „zaťažnosti“ pozitivizmom a štrukturalizmom, zdôrazňuje, že práve vďaka Hrušovskému sa filozofické myslenie v slovenskom akademickom priestore dostáva do kontaktu s dialektikou ako marxistickou dialektikou. Formovanie, ktorým Hrušovský následne vplýva na svoje prostredie, Zigo vníma ako

vedeckých poznatkov. A. Vydra nadväzuje na Ziga tiež v momente, keď považuje za potrebné vysvetliť adjektíva „otvorený“ a „aplikovaný“, ktoré sú súčasťou nového racionalizmu Bachelarda (Vydra 2012, 56). A to preto, aby mohol následne pristúpiť k porovnaniu Bachelardových postojov k formovaniu novej vedy s tými, ktoré formuloval T. S. Kuhn. Nazdávame sa, že nešlo len o povinnosť voči Zigovi, ako jednému z recenzentov monografie A. Vydra.

„vývin k marxizmu a od polovice štyridsiatych rokov vývin v rámci marxizmu“ (Zigo 1987, 440). Zigo je ale dôslednejší (a tým filozoficky sebe vlastne *stály*). Mozaiku Hrušovského odkazu skladá práve od momentu dialektickej metódy. Svoju pozornosť sústreďí na jedno z miest Hrušovského tvorby, ktoré by mohlo byť vnímané ako problém. Zigo, v zhode s Václavom Černíkom, podotýka: „bolo to hlavne nedostatočne hlboké pochopenie kategórie dialektického protirečenia, ktoré brzdilo Hrušovského v jeho úsilí o rozpracovanie pre vedcov použiteľnej dialektickej metódy“ (Zigo 1987, 445). Postup Hrušovského na ceste k dialektike opisuje a pritom hodnotí takto:

Oscilácia medzi presvedčením, že pravdu možno dosiahnuť skepsou voči danému stupňu jej postihnutosť, stavia mysliteľa vždy do dialogickej situácie. Ale táto je prvým stupňom dialektiky. Mysliteľ polemizuje s inými, no predovšetkým sám so sebou. Ak je mysliteľ, musí byť polemik, a to dokonca aj v prípade, že by sa mu pod perom (či na perách) zjavila priam absolútna pravda. A Hrušovský bol mysliteľ. Táto, možno povedať prirodzená, či spontánna podoba dialektiky, myslenia prostredníctvom protikladov, mu bola od počiatku blízka (Zigo 1987, 444).

Pri dôslednejšom pohľade vidíme Zigovi vlastnú konštruktívnu kritiku Hrušovského chápania a spôsobu implementácie dialektiky: „snažil sa ju – počnúc prvými prácami kultivovať materialistickou dialektikou. Voči tejto (najmä pokiaľ ide o objektívnu dialektiku) mal však aj vážne výhrady, ktoré iba pomaly a nedôsledne prekonával“ (Zigo 1987, 444). V duchu konštruktívnej povahy svojej kritiky, ako výrazu poctivej dejinnofilozofickej práce, hľadá Zigo v Hrušovského formovaní a jeho peripetiách poučenie. Hrušovského marxistické formovanie, sprevádzané prítomnosťou štrukturalistického myslenia a pozitivismu, sú pre Ziga príkladom toho, že k marxizmu viedlo viacero ciest. Tento proces formovania Hrušovského myslenia, už v rámci marxizmu, zároveň dokáže inšpirovať tým, „že ten, čo sa marxistom stal, ním aj zostane, či presnejšie, vždy sa ním znovu stáva“ (Zigo 1987, 441). Utvára sa prostredníctvom aktívnej participácie na formovaní marxistického myslenia. Formovanie nemá, ako to zdôrazňuje Zigo, len intelektuálny rozmer. V zásadnej miere sa na ňom podieľa aj aktívna účasť na živote socialistickej spoločnosti. Spomenutá dvojaká povaha participácie mala pre Hrušovského formujúci rozmer aj v tom zmysle, že ho nútila kriticky pristupovať k vlastnému podielu na už dosiahnutom. Zigo vyjadruje svoje presvedčenie, že Hrušovský, svojou vedeckou prácou a prácou vedúceho pracovníka, tieto kritériá naplnil. Nazdávame sa, že ta-

kýto hodnotiaci súd nebol nevyhnutne meritórne potrebný, dokázal ale rozhodne prispieť k balansovaniu dobovo *neistého*. V tomto prípade v zmysle potrebného prejavu istej adorácie k I. Hrušovskému.

Dotvorenie interpretačnej mozaiky Hrušovského prichádza po značnej porevolučnej odmlke, ba priam ruptúre v Zigovom prezentovaní sa vo *Filozofii*. Autor, ktorý sa v 60. rokoch v tomto časopise prezentoval viac ako troma desiatkami príspevkov (rôznych žánrov), sa až do roku 1998, teda po viac než dekádu, neprezentuje nijak.¹²

Hrušovský sa stáva v období po odmlke priam ústrednou témou Zigových skúmaní. V dotváraní výkladu Zigo pokračuje v spomenutom roku 1998 štúdiou *Hrušovského výklad vývinu vedeckého myslenia*.

Mapuje tu všeobecnejšie fundovanie Hrušovského záujmu o otázky vývinu vedeckého myslenia. Kým v roku 1987 sa sústreďí detailnejšie na motív dialektiky ako marxistickej dialektiky, neskôr sa pohybuje vo všeobecnejšej rovine, hoci aj tu má dialektika svoje miesto. To, čo svojou povahou spája obe spomenuté štúdie, je Hrušovského tvorba ako problém v skúmaníach formovania filozofického myslenia v slovenskom priestore. To, čo rozhodne odlišuje túto štúdiu od tej pred revolúciou, je markantne kritický tón Ziga voči Hrušovskému, ktorý nastupuje po „novom čítaní jeho starších diel“ (Zigo 1998, 559). Sú nimi *Teória vedy* (1941) a *Vývin vedeckého myslenia* (1942). Zigo je však kritický vecne a úctivo. Povinné poklony, aké sme identifikovali v štúdii z roku 1987, už nie sú potrebné. *Neisté* skrátka získava inú podobu.

Najzásadnejší nedostatok Hrušovského tvorby v predmetnom ohľade podľa Ziga spočíva v tendencii „nerozlišovať medzi vedami a filozofiou ako dvoma kvalitatívne odlišnými spôsobmi intelektuálneho uchopovania skutočnosti“ (Zigo 1998, 560). Pôvod kritizovaného stavu vysvetľuje takto:

Nechuť odlišovať zásadne filozofiu od vedy vyplýva do istej miery z osobnostného profilu Hrušovského, ktorý mal prírodovedecké vzdelanie a podozrievavo hľadel na rôzne formy iracionalizmu vo filozofii a paravedeckých kamufláží, parazitujúcich na vedách“ (Zigo 1998, 560).

Pre ilustráciu dôsledkov nezohľadnenia kvalitatívnych odlišností medzi vedou a filozofiou si Zigo volí vzťah medzi starými a novými teóriami. Dôslednejšie sa zameriava na vzťah klasickej a kvantovej fyziky, kde pojmy klasickej

¹² Platí pre *Filozofiu*. Jeho vlastný *Výber z publikačnej činnosti* (Zigo 2001) poukazuje na to, že v období 1989 – 1998 pracuje napríklad na učebnici *Dejiny filozofie*. Prispieva do *Kultúrno-historického kalendára*. Pracuje na reláciách *Príbehy veľkých myšlienok* atď.

fyziky sú pre Hrušovského nevyhnutným východiskom pri výskume atómových javov. V diele *Teória vedy* Hrušovský zdôrazňuje, že revíziu pojmového aparátu tu možno realizovať len empiricky. To platilo o klasickej fyzike a platí to aj o kvantovej, pričom Zigo na tento Hrušovského postoj reaguje kriticky:

V kvantovej mechanike nejde o nijakú revíziu pojmov klasickej fyziky (napr. stavových veličín), ale o prechod k principiálne novej teoretickej štruktúre s novou pojmovou výbavou. Neuvedomenie si tohto základného faktu do istej miery problematizuje aj tvrdenia o prekonaní (a nie odmietnutí) starej teórie novou i ďalšie tvrdenia“ (Zigo 1998, 564).

Na to Zigo nadväzuje ďalším kritickým postrehom: „O tomto nepochopení zlomového významu krízy vedy reprezentovanej krízou fyziky v prvých desaťročiach nášho storočia svedčí viacero miest z Hrušovského prác“ (Zigo 1998, 564); tiež dodáva: „Vo vzťahu klasickej a modernej (poklasickej) fyziky predsa naozaj nejde o odstraňovanie ‚nepresností‘, ale o zásadne dramatickejšie zmeny“ (Zigo 1998, 564). Tento sled hodnotení vedie Ziga k záveru: „Hrušovský sa dopracoval na prah myšlienky o vedeckých revolúciách, tento prah však neprekročil“ (Zigo 1998, 564). Prekročiť tento prah nebolo Hrušovskému dané aj z dôvodu inej nedôslednosti.

V kontexte diela *Vývin vedeckého myslenia* ju Zigo opisuje takto: „indukcia a invencia sa dostávajú takmer do polohy synonym a rovnako sa tu prejavuje aj úsilie maximálne ich včleniť do teórie vedeckého myslenia“ (Zigo 1998, 565). A tak príznačne znie jeho záverečná kritická poznámka: „Zámernom tejto state však nebolo ukázať Hrušovského prínos do skúmania vývinu vedy v celej šírke, ale iba otázky, ktoré sám v tejto oblasti považoval za kľúčové“ (Zigo 1998, 566). Mimoriadne rezonuje „nebolo ukázať Hrušovského prínos do skúmania vývinu vedy“. Vnímame to ako dokonalý príklad úprimne mienenej kritiky Ziga voči Hrušovskému, ktorá má podnietiť premýšľanie jeho čitateľov.

O jedenásť rokov neskôr, v roku 2009, sa objavuje štúdia, ktorú Zigo píše v spolupráci s Jozefom Viceníkom. V textových častiach je možné badať odlišný rukopis autorov. Zároveň je badateľné, že text je výsledkom dôslednej spolupráce. Nie je „zlepencom“ separátnych postojov, ktoré by spájali rovnakým problémom. Zigov poctivý prístup a jemu vlastný rukopis sú jasne identifikovateľné. Je to badateľné nielen v dlhých citátoch a identických formuláciách ako v texte

z roku 1998.¹³ Nakoniec, prepojenie na štúdiu z roku 1998 je otvorene deklarované v poznámkovom aparáte pod čiarou.¹⁴

Ich rekonštrukcia Hrušovského názoru na vývin (rozvoj) vedeckého poznania je postavená na analýze Hrušovského prác publikovaných v rokoch 1935 – 1978 a tiež prác vydaných posmrtno. Pozornosť Ziga sa presúva od parciálnejších otázok a problémov Hrušovského tvorby ku skúmaniu všeobecnejších východísk formovania jeho tvorby, v čom spočíva najvýraznejšie prepojenie na text z roku 1998.

Záujem o skúmanie širších východísk je badateľný, okrem časového rámca skúmaného odkazu, aj v širšom kontexte tejto problematiky. Vidieť to v snahe uchopiť model vedeckého poznania a opísať spory o takýto model. Samotné zameranie na Hrušovského chápanie vývinu vedeckého poznania je potvrdením zvolenej optiky. Nadväzujú na kritiku Hrušovského uchopenia vzťahu starej a novej teórie. Autori sa nesnažia len o kritické sprítomnenie týchto momentov, uvažujú o nich ako o možnom východisku pre širšiu analytickú činnosť.

Igor Hrušovský, úmerne svojmu prírodovednému vzdelaniu, nachádza podľa autorov zdroje a inšpirácie pri skúmaní vývinu vedeckého poznania vo výsledkoch modernej fyziky, o ktoré sa postarali A. Einstein, N. Bohr či W. Heisenberg. Prirodzene blízkou je Hrušovskému biológia, Darwinove a Lamarckove explanácie vývoja, Morganova teória emergentizmu. Svoje zvláštne miesto zaujíma teória dialektického materializmu s jeho výkladom princípov vývoja. Autori poukazujú na to, že signifikantným ukazovateľom Hrušovského záujmu o problematiku vývinu vedeckého poznania je terminologická báza, pomocou ktorej sa Hrušovský vzťahuje k výkladu vývinu vedeckého poznania. Ako v predchádzajúcich kritických poznámkach, ktoré formuloval M. Zigo, aj v výsledkoch tejto spolupráce silne rezonuje obdobná kritika: „Treba však zdôrazniť, že väčšina z používaných pojmov je mnohoznačná a tiež neostrá. Hrušovský nevenoval systematickú pozornosť explikácii týchto pojmov. Preto je osobitne dôležitý kontext používania“ (Viceník – Zigo 2009, 950). V týchto hodnoteniach badať výrazný kritický rozmer k Hrušovskému práci s pojmi, ktorá sa spolieha na znalosť jeho vlastného tvorivého kontextu u všetkých čitateľov. Akoby sa vzťahoval k značne ohraničenému okruhu čitateľov, ktorí by mohli mať problematické momenty sprostredkované a vysvetlené samotným Hrušovským.

Ďalší terminologický problém závažnej povahy, ktorý sa bezprostredne limituje dôslednou rekonštrukciou Hrušovského odkazu, autori identifikujú

¹³ Napríklad formulácia o nevhodnom používaní výrazov indukcia a invencia ako synonym.

¹⁴ Poznámka č. 4.

v prípade pojmov *verifikacionizmus* a *konfirmacionizmus*. Na základe analýzy Hrušovského postojov publikovaných v diele *Invenčia a vývoj* autori prichádzajú k záveru, že jeho stanoviská nie sú stanoviskami krajného verifikacionizmu, ale konfirmacionizmu. Problém tkvie podľa autorov v tom, že Hrušovský použil v spomínanej práci tradíciu zaťažený termín *verifikácia* namiesto termínu *konfirmácia*. Pričom dodávajú: „žiaľ, termín ‚verifikácia‘ používal aj v ďalších svojich prácach“ (Viceník – Zigo 2009, 951). Tým vlastne Hrušovský spôsobuje svojim čitateľom problémy v pochopení jeho odkazu. Zavádza ich v tom, že postoje povahy konfirmacionistickej označuje ako verifikacionistické.

Hrušovského terminologická nedôslednosť sa autorom javí byť prítomná aj pri používaní výrazu a poukazovaní na koncept *protokolárnych viet*. Tie, v chápaní Rudolfa Carnapa, predstavovali jeden z nosných problémov logiky vedy preto, že postihovali subjektívne pocity, vnemy. Postihovali sféru zážitkov, ktoré sa mohli subjektívne odlišovať, no atakovali vedecký výkon. U Hrušovského badať nejasnosť ich používania a zamieňania s pojmom *výrok o pozorovaní*, ktorý bol podľa autorov Hrušovskému bližší.

Pokračovaním záujmu oboch autorov je štúdia *Problém vnútorných a vonkajších faktorov v Hrušovského koncepcii vývinu vedeckého poznania* z roku (2010), ktorá predstavuje vôbec posledný príspevok M. Ziga vo *Filozofii*. Autori sa v texte snažia vyplniť ďalšie biele miesta v skúmaníach Hrušovského postojov k vývinu vedeckého poznania. Tentoraz ich zaujíma otázka vnútorných a vonkajších faktorov, ktoré Hrušovský zohľadnil pri svojich analýzach vedeckého poznania a v histórii vedy. Zaujíma ich to, aké myšlienky vplývali na Hrušovského a aký bol vlastný prístup Hrušovského k týmto determinantom vedeckého skúmania. Vo filozofii Hrušovského vystupujú pod názvami „internalizmus a externalizmus“ (Viceník – Zigo 2010, 941). Pri svojom uvažovaní identifikujú niekoľko Hrušovského inšpiračných východísk.

Ako najzásadnejší zdroj uvádzajú práce z oblasti marxistickej filozofie, hlavne tie, venujúce sa dialektickému a historickému materializmu. Ich štúdiom sa Hrušovský zaoberá počnúc 30. rokmi 20. storočia. Ďalší zo zdrojov identifikujú v odkaze pozitivistickému historiografii vedy. Rozhodný vplyv mala podľa autorov na Hrušovského koncepcia K. R. Poppera, pričom dodávajú: „novým koncepciám nevenoval osobitnú pozornosť“ (Viceník – Zigo 2010, 941). Hoci voľný či menej dôsledný Hrušovského prístup sa autorom javí ako dostatočný pre Hrušovského vymedzenie týchto determinujúcich faktorov: „1. vnútorné faktory (rozpory medzi teóriou a empiriou), 2. vonkajšie faktory psychologické (individuálny habit tvorcu a podobne)“ (Viceník – Zigo 2010, 943). Vlastné miesto majú z pohľadu autorov spoločenské a kultúrne determinanty.

Na tomto mieste konštatujeme, že prístup M. Ziga je tvorbou mozaiky, ktorá má podobu zdôraznenia najzásadnejších výziev a problémov v jeho tvorbe, nie je uceleným výkladom Hrušovského odkazu v nosnej oblasti – filozofickom postihovaní vývinu vedeckého poznania. Jeden z problémov, ktoré sú rozhodne signifikantné v tejto časti filozofického odkazu I. Hrušovského, problémov, ktoré formovali jeho filozofické pozície a filozofický diskurz doby, Zigo prechádza mlčaním. Je to vzťah k intuitivizmu, vernejší spor s ním. Spor, ktorý nemal len rozmer učenej filozofickej dišputy, ale aj rozmer osobnostnej animozity, priam konfliktu s N. O. Losským, ale aj J. Dieškom.

3. Záver

Milan Zigo pristupoval k svojim hodnoteniam tak, aby vyzdvihol použiteľný prínos skúmanej problematiky. Zdôrazňoval hodnotu skúmaného konceptu, filozofickej práce pre čitateľa alebo filozofický diskurz, do ktorého vstupovali. Býval kritickým, pričom jeho kritika učila, čomu je potrebné sa vyhnúť, na čo sa sústrediť, na čo v žiadnom prípade nezabúdať, ak má byť filozofická práca realizovaná poctivo. Písal ako ten, kto sa snaží svojou tvorbou a prístupom vystupovať ako vzor toho, čo požadoval: poctivosti. Vzor toho, čo napriek všetkým turbulenciám v *neistom*, so všetkými modalitami, je v Zigovom odkaze *stále*.

Vráťme sa však k úvodnej myšlienke našej state. Hodnotiac I. Hrušovského, píše M. Zigo aj o sebe. Prehovára tak o tvorivých túžbach, uvedomení si nevyhnutných okolností a zdrojoch zúfalstva, na ktoré sám narážal, s ktorými zápasil. S hlbokým presvedčením tvrdíme, že formulácia *myšlienkový prefabrikát*¹⁵ je najvernejšou reprezentáciou toho, čomu sa Milan Zigo nechcel nikdy podvoliť, čo nechcel nikdy produkovať, čím bytostne vo filozofii pohádal. Aj preto mal vo svojich hodnoteniach na zreteli to, v čom by mohla spočívať tvorivá výzva, ktorá možno ešte nebola jasne podchytaná, avšak bolo by možné odvodiť ju. Hľadať a nájsť ju v interpretácii napísaného, no tiež vo významových štrbinách myšlienok, ktoré skúmal. Priestor záveru by sme radi využili na priblíženie dvoch výziev, ktoré takto vystávajú na platforme *Filozofie*.

Prvá z nich sa viaže na *ruptúru* v prezentácii na stránkach *Filozofie*. Ešte raz akcentujeme, že M. Zigo, ktorý v 60. rokoch publikoval viac ako tridsať príspevkov rôznych žánrov, sa od roku 1989 (keď sa objavujú dva príspevky) až do roku 1998, po dobu jednej dekády, vôbec neprezentuje. Je to *magnum ignotum* jeho života, ku ktorému sa nijak jasne nevyjadruje. Aspoň nie v dochova-

¹⁵ Formulácia sa objavuje aj v práci Zigo (2006, 807).

ných textoch (a to nad rámec *Filozofie*). Je možné predpokladať, že išlo o obdobie, v ktorom čelil kritike zo strany svojho okolia, keď možno sám prehodnocoval vlastné „nedávno minulé“. Preveroval previerky, ktoré sám realizoval, ich výsledky, dopady na životy tých, ktorí previerkam čelili.

V každom prípade, je to výskumná výzva, na ktorú odpoveď od M. Ziga nedostaneme. Sme tu odkázaní na jeho súčasníkov. Je potrebné podotknúť, že pre oslovenú časť z nich ide o vysoko citlivú tému, o ktorej mnohí nechcú hovoriť. Je to exemplárny príklad náročnosti pokusu o reflexie osobných, personálnych vzťahov, v snahe pochopiť *stále a neisté* v slovenskom filozofickom myslení 20. storočia. V snahe pochopiť to, čo intenzívne vplýva na nás dnes, tu a teraz. Je však možné, že tento diel mozaiky nebude nikdy dôsledne reflektovaný, skrátka odíde spolu s tými, ktorých sa ideologicky poznačená, nedávna minulosť bezprostredne týkala.

Druhá z výziev sa bezprostredne viaže na odborný filozofický odkaz Zigovej tvorby prezentovanej v časopise *Filozofia*. Je spojená s našim priebežným záverom o Zigovom prístupe k sporu s I. Hrušovským a intuitivizmom, k sporu medzi I. Hrušovským, N. O. Losským a J. Dieškom.

Až na jeden drobný postreh v poznámkovom aparáte pod čiarou, v stati *K niektorým otázkam mysliteľského vývinu I. Hrušovského*, niet o tomto rozmere Hrušovského odkazu ani len zmienky. V poznámke Zigo píše: „polemizoval ešte aj s N. O. Losským v brožúrke *Kritika intuitívneho realizmu*, ba vrátil sa k nej ešte aj v *Problémoch noetiky*, kde sa uspokojuje tým, že dáva prednosť realistickej hypotéze pred solipsizmom“ (Zigo 1987, 443). Aj toto predstavuje doplnenie výkladu metamorfóz Hrušovského tvorby. Presnejšie takých, pri ktorých sa v duchu realizmu odvoláva na akúsi prirodzenú náklonnosť k uznaniu skutočnosti mimo nášho vedomia. Nič viac k tomuto sporu u Ziga nenájdeme. Hoci jedna z poznámok vo vzťahu k I. Hrušovskému akoby postihovala tento spor. A nielen to, mohla by byť Zigovým postojom aj k iným aspektom Hrušovského odkazu, o ktorých Zigo nedokázal, nemohol alebo nechcel dôsledne polemizovať. No nebol voči nim nevšímavý.

Možno naopak, dokonale vedel, že Hrušovský bol

až na určité dobové licencie, veľmi rezervovaný voči myšlienkam a koncepciám, ktoré mysliteľsky takpovediac „nestrávil“, osobnostne hlboko nepremyslel a neinteriorizoval do svojho spôsobu uvažovania o svete a videnia sveta, ktoré odporovali jeho osobnostnému naturelu, alebo nechávali ľahostajnú jeho „sacro-sanctu“, ako nazýval v posledných rokoch života to, čo by sme označili ako „svedomie mysliteľa“ (Zigo 1987, 436).

Preštudovanie časopiseckej pozostalosti vo *Filozofii* nás uisťuje, že dôslednému umu, pozornému oku a erudícii, ktorou M. Zigo disponoval, neunikali nuansy jeho doby, tie, týkajúce sa Hrušovského myslenia, nevynímajúc.

Uvedená myšlienka pre nás vystupuje ako potvrdenie toho, že Zigo bol znalý, no zároveň formovaný *neistým* – svojou dobou, vlastným akademickým pôsobením, pôsobením Hrušovského.

Vnímame to ako Zigovo preklenutie pozície neostať mlčky, nesprenveriť sa filozoficky *stálemu*, no zároveň nehovoriť o tom, čo by nemalo byť vyslované z úcty k autorite, ktorá už nie je medzi nami. Nemalo by byť spomínané, lebo by to mohlo byť citlivo prijímané, mohlo by polarizovať a tak samo nevhodne alebo nežiaduco *zneisťovať*.

Slovenská filozofia, ktorá sa formovala v každodenných interakciách, čelila rôznym výzvam tak pred, ako aj po roku 1989, až podnes. Tým utvárala a utvára východiská pre napísané, publikované, prednášané. Zároveň zjavne privádza k mlčaniu. Nie je to však mlčanie vyjadrujúce pokoj. Svojou povahou manifestuje nemohúcnosť dospieť k pokoji. Žiada tak o vlastné zrušenie, prelomenie, aby bol možný postup na ceste pochopenia, *kým filozoficky sme*.

Literatúra

- DUPKALA, R. (2024): Slovak Philosophical Generations: From the Middle of the 19th to the Middle of the 20th Century. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 14 (3 – 4), 163 – 175. DOI: <https://doi.org/10.2478/ebce-2024-0013>
- FARKAŠOVÁ, E. (2001): Spojenectvo filozofie s literatúrou (ako téma a metóda v textoch Milana Ziga). In: Marcelli, M. – Farkašová, E. (eds.): *Filozofia v kultúrnom kontexte*. Bratislava: Mirox, 66 – 76.
- LALÍKOVÁ, E. (2025): Sprievodcovia dejinami filozofie (Milan Zigo a Jozef Piaček). In: Lalíková, E. – Plašienková, Z. (eds.): *Mozaika pohľadov na život a tvorbu Katedry filozofie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave*. Bratislava: UK, 112 – 137.
- MIHINA, F. (2023): Milan Zigo. In: Mihina, F. (ed.): *Osobnosti slovenskej filozofie 20. storočia*. Bratislava: SFZ, 208 – 216.
- PIAČEK, J. (2014): K osobitosti filozofickej osobnosti Milana Ziga. In: Bohunická, L. – Lalíková, E. (eds.): *Filozofia, veda, literatúra*. Bratislava: Stimul, 43 – 51.
- PLAŠIENKOVÁ, Z. (2015): Filozoficko-literárna činnosť Milana Ziga v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. *Filozofia*, 70 (10), 853 – 864. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/2015/10/853-864.pdf>
- TOMAŠOVIČOVÁ, J. (2014): Trnavské obdobie profesora Milana Ziga. In: Bohunická, L. – Lalíková, E. (eds.): *Filozofia, veda, literatúra*. Bratislava: Stimul, 52 – 59.

- VICENÍK, J. – ZIGO, M. (2010): Problém vnútorných a vonkajších faktorov v Hrušovského koncepcii vývinu vedeckého poznania. *Filozofia*, 65 (10), 939 – 952. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/2010/10/939-952.pdf>
- VICENÍK, J. – ZIGO, M. (2009): Hrušovského analýzy vývinu vedeckého poznania. *Filozofia*, 64 (10), 949 – 959. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/2009/10/949-959.pdf>
- VYDRA, A. (2012): *Gaston Bachelard a filozofia pohľadu*. Trnava: FF TU.
- ZIGO, M. (1960): Franz Mehring ako historik filozofie. *Slovenský filozofický časopis*, 15 (1), 100 – 103. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1960/1/100-103.pdf>
- ZIGO, M. (1961): Situácia a vyhliadky súčasnej francúzskej filozofie. *Otázky marxistickej filozofie*, 16 (1), 58 – 62. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1961/1/58-62.pdf>
- ZIGO, M. (1962): O vzťahu masy a energie. *Otázky marxistickej filozofie*, 17 (2), 160 – 163. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1962/2/160-163.pdf>
- ZIGO, M. (1965): K filozofickému významu zákona zachovania energie. *Otázky marxistickej filozofie*, 20 (2), 125 – 137. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1965/2/125-137.pdf>
- ZIGO, M. (1967): „Dialectica“ a filozofia vedeckého poznania. *Filozofia*, 22 (6), 635 – 643. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1967/6/635-643.pdf>
- ZIGO, M. (1971): Východisko fundovaného dialógu s francúzskou nemarxistickou filozofiou. *Filozofia*, 26 (1), 96 – 101. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1971/1/96-101.pdf>
- ZIGO, M. (1973): Prvky novej vedy a novej metódy v Koperníkovom diele. *Filozofia*, 28 (3), 207 – 221. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1973/3/207-221.pdf>
- ZIGO, M. (1987): K niektorým otázkam mysliteľského vývinu I. Hrušovského. *Filozofia*, 42 (4), 435 – 447. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1987/4/435-447.pdf>
- ZIGO, M. (1988): Kultúra filozofického myslenia. *Filozofia*, 43 (4), 417 – 422. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1988/4/417-422.pdf>
- ZIGO, M. (1998): Hrušovského výklad vývinu vedeckého myslenia. *Filozofia*, 53 (9), 559 – 566. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1998/9/559-566.pdf>
- ZIGO, M. (2001): Výber z publikačnej činnosti Prof. PhDr. Milana Zigu, CSc. In: Marcelli, M. – Farkašová, E. (eds.): *Filozofia v kultúrnom kontexte*. Bratislava: Mirox, 167 – 173.
- ZIGO, M. (2006): Slovenská filozofická spoločnosť/Slovenské filozofické združenie a peripetie dotvárania profesionálnej podoby filozofie na Slovensku. *Filozofia*, 61 (10), 804 – 818. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/2006/10/804-818.pdf>

ZIGO, M. (2025): Tri pohľady na život filozofie na FiF UK v 50. až 80. rokoch 20. storočia. In: Lalíková, E. – Plašienková, Z. (eds.): *Mozaika pohľadov na život a tvorbu Katedry filozofie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave*: Bratislava: UK, 22 – 67.

Štúdia je výstupom riešenia projektu VEGA 1/0394/23 *Pokolenia slovenskej filozofie: generačné a dobové impulzy v ideovej kinetike slovenskej filozofie 20. storočia*.

Ondrej Marchevský
Inštitút filozofie a etiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov
Slovenská republika
e-mail: ondrej.marchevsky@unipo.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3951-7053>